

Klart språk i Norden

Titel:	Språkets roll i lagberedningen: Hur forska i lagtextformulering?	
Forfatter:	Salli Kankaanpää, Aino Piehl & Matti Räsänen	
Kilde:	Klart språk i Norden, 2012, s. 35-50	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive	

© 2012 Forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Salli Kankaanpää, Aino Piehl
& Matti Räsänen

Språkets roll i lagberedningen: Hur forska i lagtextformulering?²

Institutet för de inhemska språken i Finland (kortform Språkinstitutet), tidigare Forskningscentralen för de inhemska språken, inledde år 2007 ett forsknings- och språkvårdsprojekt vars mål var att inhämta information om lagtextformulering som process och lagtext som genre. Inom projektet sökte vi svar på följande frågor:

När fattas de viktigaste språkliga besluten i fråga om en lagtext? Hur medvetet diskuteras språket? Vad hanteras som innehållsfrågor, vad som språkfrågor i lagberedarnas diskussioner?

Hurudan är responsen på språkvårdarnas förslag? Hurdana ändringar accepteras, hurdana förkastas?

Språkinstitutet erbjöd lagberedningen språkvårdshjälp på våren 2006 under förutsättning att språkvårdarna samtidigt fick möjlighet att undersöka hur lagtexten utvecklades och tog form. Erbjudandet accepterades av justitieministeriet som på hösten samma år skulle inleda andra fasen i beredningen av bostadsaktiebolagslagen. Lagen som bereddes var viktig eftersom nästan hälften av alla finländare bor i bostadsaktiebolag. Före hösten 2006 hade en första version av lagtexten beretts, varefter texten hade getts ut på remiss. Därefter var det dags för den andra fasen där de inkomna utlåtandena skulle beaktas och en slutgiltig proposition som regeringen lägger fram för riksdagen beredas.

Planerna för forsknings- och språkvårdsprojektet lades i november 2006. Från ministeriets håll var det viktigt att de elva första kapitlen i lagen blev så begripliga som möjligt eftersom de är viktigast för vanliga delägare i bostadsaktiebolag. Ministeriet

2 Artikeln är en förkortad version av Kankaanpää, Piehl & Räsänen (2012).

gav forskarna tillstånd att delta i beredningsgruppens möten och vi fick också tillgång till beredningsgruppens interna e-postlista. Vi utgick ifrån att gruppen på sina möten diskuterar ändringar som ska göras i texten och fattar beslut om dem. Därutöver fick vi tillgång till protokollen från den första beredningsgruppens möten för vår undersökning av diskussionerna om språkfrågor.

Alla de deltagande språkexperterna (utöver författarna även Annastiina Viertiö) hade erfarenhet av forskning i myndighetsspråk eller myndighetsspråkvård sedan tidigare (Piehl 2000; 2006; Viertiö 2004; Kankaanpää 2006). Vi gav våra första språkvårdarkommentarer i april 2007 och de sista i augusti 2008. Våren 2009 gavs lagpropositionen till riksdagen som godkände lagen i december samma år. Efter detta fortsatte vi med vår forskning fram till slutet av 2011 då projektet avslutades.

1. Protokollen från lagberedningens möten

För att utreda hur lagtexten tar form språkligt i inledningsfasen av lagberedningsprocessen analyserade vi protokollen från den första fasen av beredningen av bostadsaktiebolagslagen (2004–2006) och diskussionsanteckningarna i dem. På det sättet kunde vi få fram uppgifter framför allt om huruvida man redan i början av beredningsarbetet beaktar den språkliga formen, vid sidan av innehållet, vilken typ av språkliga aspekter behandlas och hur. Dessutom ville vi reda ut hur medvetet man i beredningsarbetet diskuterar språket och hur språkliga kommentarer skiljer sig från innehållsliga.

Arbetsgruppen för den första beredningsfasen sammanträdde till 27 protokollförda möten. Protokollen omfattar totalt 102 sidor (28513 ord på finska) och protokollen är i snitt 3,6 sidor långa (1–11 sidor). Protokollmaterialet analyserade vi genom kvalitativ innehållsanalys och språklig-retorisk analys. I praktiken utfördes analyserna mer eller mindre parallellt (vidare om metoderna Kankaanpää, Piehl & Räsänen 2012).

Hurdana språkliga frågor kommer upp i protokollen?

I lagberedningsprotokollen refereras mötesdiskussionerna, ofta väldigt detaljerat. Däremot citeras enskilda inlägg sällan som sådana. De språkliga formuleringarna i protokollen är resultat av flera olika kontextuella faktorer och påverkas av såväl de formuleringar som under mötet har använts av deltagarna själva, texter som behandlats på mötet, mötessekreterarens egen idiolekt och de språkliga konventioner som präglar lagberedningsprotokoll. Det betyder att protokollen ger en bild av de behandlade temana och innehållet, men bara sekundärt avbildar de språkliga formuleringar som har använts på mötet.

Innehållsanalysen (se t.ex. Mayring 2000, 2004) visar att bl.a. följande teman som gäller språket i lagen under beredning behandlats i protokollen (mer om resultaten, se Kankaanpää 2009):

- Enhetliga formuleringar (t.ex. facktermer, ex. 1)
- Enhetliga betydelser för använda formuleringar (t.ex. i relation till övrig lagstiftning, ex. 2)
- Termdefinitioner (ex. 3)
- Ordvalsprecisering (ex. 4)
- Bearbetning av meningsstrukturen så den motsvarar önskat innehåll (ex. 5)
- Klarare formuleringar (ex. 6)

Exempel 1

När det gäller 3 § 3 mom. diskuterades om den rätta termen är *hyvä rakennustapa* eller *hyvä rakentamistapa* ('god byggnadssed', övers. anm.). Termen ska kontrolleras.

Exempel 2

S. 8 punkt 5) Termerna som används i bostadsaktiebolagslagen (*kunnossapito, perusparannus, uudistus, lisärakentaminen* ['underhåll, grundlig förbättring, renowering, tillbyggnad av fastigheten'] o.s.v.) bör innehållsligt motsvara termerna i övrig lagstiftning, definition i motiveringarna?

Exempel 3

Svårigheten att dra en gräns mellan begreppen nödvändig – nyttig diskuterades.

Exempel 4

Konstaterades att i fråga om underhållsansvar är det i sista hand fråga specifikt om kostnaderna för underhåll. Också terminologin i lagen kunde specificeras på motsvarande sätt.

Exempel 5

Bolagets underhållsansvar för konstruktioner borde preciseras: lagrummets formulering "rakenteesta johtuvista sisäpuolisista vioista" ('invändiga fel förorsakade av konstruktioner') kunde preciseras så att den även inkluderar själva konstruktionerna.

Exempel 6

Arbetsgruppen diskuterade om paragrafen kan göras klarare och mer lättläst. Kunde den exempelvis lyda: – –?

Hur diskuteras språket i protokollen?

Den språklig-retoriska analysen omfattade protokollens språkliga form och betydelse, och dess syfte var att fördjupa den kunskap innehållsanalysen hade givit. I analysen tillämpade vi ett brett systemisk-funktionellt tänkande (Halliday 1994) och analyserade bland annat hur man i protokollen benämner språkliga fenomen i den aktuella lagen, i vilket slags processer de presenteras och vilket slags modalitet processerna är förknippade med.

Då språket diskuteras används i lagberedningsprotokollen substantiv som hänvisar till språket såsom *termi*, *terminologia*, *sana*, *ilmais* och *sanamuoto* ('term, terminologi, ord, uttryck, formulering'). Sättet att tala om språk i lagberedningen avviker emellertid till sin terminologi från sakkunnigas sätt att tala om språk, och påminner i detta avseende mer om lekmäns sätt. Ordet *ord* används exempelvis även i sådana fall där en språkexpert skulle tala om olika ordformer.

Enligt den språklig-retoriska analysen består de protokollanteckningar som berör lagens språk i typiska fall av ställningstaganden, förslag eller intentioner som berör språket. De framställs ofta i passiva satser eller satser utan subjekt. Av protokollen framgår alltså ofta inte direkt vem mötesdeltagarna tänker sig att konkret ska vidta de föreslagna eller avsedda åtgärderna. Även satser som refererar diskussioner om olika språkliga alternativ står ofta i passiv. Om de är aktiva anges ofta explicit att hela arbetsgruppen har dryftat frågan.

I protokollen diskuteras ibland språk och innehåll samtidigt, och kommentarer som berör språket framläggs ibland snarare som om de berör innehållet. Med uttrycket *formulering* hänvisas exempelvis till meningsstrukturen i det aktuella lagförslaget, utan att det noggrannare specificeras vilka strukturella egenskaper hos satsen som avses, och kommentarer om "formuleringen" kan gälla såväl språket som innehållet. I exempel 7 diskuteras motsvarigheten mellan lagens språkliga form och dess önskade innehåll.

Exempel 7

Formuleringen av paragrafen justerades så att paragrafens betydelse inte förändras så att bolagsstämman inte längre har allmän behörighet. Formuleringen av den föreslagna paragrafen konstaterades vara den samma som i den nuvarande lagen.

Samtidigt visas det ibland explicit i protokollen att det som diskuteras är språket och inte innehållet (exempel 8), eller att man samtidigt diskuterar såväl språket som innehållet (exempel 9).

Exempel 8

Språklig förändring; *muutostyön raukeaminen* ('ändringsarbete förfaller') ersätts med *muutostyön kieltäminen* ('ändringsarbete förbjuds').

Exempel 9

Formuleringen/innehållet i 2 momentets punkt 9 diskuterades. Vad avses med att överlåta nyttjanderätt? Behövs en 2/3 kvalificerad majoritet även för att hyra ut en lokal som bolaget besitter? – – Punkten måste preciseras så att det sägs hurdana tillgångar som överläts.

I protokollen kommenteras arbetsgruppens egen språkrelaterade verksamhet (exempel 10). Man diskuterar alltså språket även på en metanivå. Detta visar att beredningsgruppen är medveten om att språket spelar en viktig roll i dess arbete.

Exempel 10

Diskuterades om det är ändamålsenligt att presentera paragrafförslag för uppföljningsgruppen redan nu eftersom de lätt väcker kritik och eftersom finputsningen av formuleringarna i paragraferna hittills har fått minst uppmärksamhet i arbetsgruppen.

Resultaten av analysen av lagberedningsprotokollen

Genom innehållsanalysen och den språklig-retoriska analysen av lagberedningsprotokollen kunde vi konstatera att man redan i lagberedningens inledande skede utöver innehållet även tar ställning till språket, och att man behandlar många språkliga fenomen (termer, ordvalsfrågor, ordformer och längre konstruktioner). I beredningen dryftar man och bedömer olika uttryck samt föreslår nya språkliga formuleringar. Ibland diskuterar man språket på ett mycket medvetet sätt och till och med på metanivå. Språket behandlas emellertid med en lekmans begrepp, inte språkvetenskapens. Ibland överlappar också diskussionsämnen som gäller språk och innehåll varandra, och totalt sett betonas innehållet.

2. Språkexperten som deltagande observatör

En språkexpert deltog i lagberedningsarbetsgruppens arbete för att utifrån ett lagförslag som redan varit ute på remiss producera regeringens slutliga proposition till bostadsaktiebolagslag. Gruppen sammanträdde cirka 20 gånger och gruppen arbetade totalt cirka 50 timmar.

Det handlade om ett omfattande språkvårdsprojekt och språkexperten uppträdde i gruppen i rollen som språkvårdare. Samtidigt tillämpade språkexperten i sitt arbete

deltagande observation som undersökningsmetod. Medvetet inriktad på observation och begränsad till det var språkexperten uppskattningsvis cirka 10 timmar.

Observationsmaterialet sparades i form av anteckningar på papper. Observationerna användes för en kvalitativ beskrivning. Följande observationer och bedömningar bygger på Matti Räsänens anteckningar.

Vad observerades?

Den deltagande observationen skulle belysa två forskningsteman. Det första temat berörde observationer av språkliga diskussioner. För det första var målet att utreda om gruppen behandlade frågor om lagtextens begriplighet. För det andra observerades diskussionen om lagens termer.

Det andra temat gällde metoden. I interaktionen fäste man uppmärksamhet vid när gruppens medlemmar vänder sig till språkexperten på eget initiativ. Vad är motivet? Vad utlöser exkursionen från den övriga diskussionen? Uppmärksamhet fästes även vid förekomsten av en så kallad kontrolleffekt. Kontrolleffekten innebär att observatörens närvaro förändrar gruppens beteende så att den inhämtade informationen inte är autentisk.

Diskussion om begriplighet

Begriplighet har de senaste 30 åren placerats högst på listan över egenskaper hos gott lagspråk (bl.a. Kivivuori 1980, s. 9–17; *Kieli ja virkakoneisto* 1981; *Lainlaatijan opas* 1996, kapitel 14; Niemivuo 2008, s. 121–123). Hur behandlas begripligheten i lagberedningens vardag?

En texts begriplighet är ett komplicerat fenomen som påverkas av såväl textuella som extralingvistiska faktorer. Å andra sidan är kriterierna och målet för en lags begriplighet allmänt kända: en medborgare med grundutbildning bör vara kapabel att förstå de väsentliga reglerande elementen i en lagtext (KM 1981; Niemivuo 2008). I begriplighetsmålet framhävs det demokratiska perspektivet, eftersom det uttryckligen är medborgaren som ses som lagens läsare.

I relation till begriplighetsmålen kunde man i arbetsgruppen i praktiken inte observera någon diskussion om begriplighet alls. Man ingrep inte mot svårbegriplighet ens i situationer där den oskäligt försvårade läsningen eller direkt utgjorde ett hinder för förståelse (ex. 11). Å andra sidan kunde kommentarerna om textens formuleringar uttrycka att en begriplig text inte ens eftersträvades (ex. 12).

Exempel 11

”det är inget fel på den här texten, jag bara inte förstår den”

Exempel 12

”det kanske inte ens är möjligt att skriva allt här tydligt”

Experterna förbigick i sina diskussioner det perspektiv där medborgaren som läsare står i centrum. Medlemmarna i expertarbetsgruppen talade om texten främst till varandra. Exempel 13 illustrerar att begriplighet diskuteras på expertnivå, men att andra aspekter än de som nämns i begriplighetsmålen framhävs.

Exempel 13

”[det och det] momentet skulle juridiskt vara korrektare i en form som nog är lite klumpig, när där är de där ägandena och innehaven inblandade”

För en expert som deltar i beredningen innebär ”begriplighet” snarare det att regleringen omfattar de frågor och innehåll som intressegruppen önskar. En viktig aspekt som experterna lyfte fram i diskussionerna var att lagtexten ska tillämpas i praktiken, särskilt med tanke på att det i texten inte ska finnas kryphål som möjliggör felaktiga tolkningar i tillämpningen av lagen.

Diskussion om termer

Termer är fackord. Begreppsanalysen identifierar begreppet och koncentrerar sakinnehållet till en definition. En term är som en namnlapp som hänvisar till sakinnehållet. En bra term är genomskinlig till sin betydelse, självförklarande och användbar.

Termarbetet och principerna för det beskrivs i handböckerna för lagberedningen. Enligt *Lainlatijan opas* (handbok för lagberedare, 1996, s. 72–73) är syftet med definitionerna av termer att göra författningstexten koncisare och smidigare. Definitioner bör användas bland annat då det i författningstexten används termer som inte hör till allmänspråket eller som är svårförståeliga. Definitionerna kan samlas i en separat paragraf i början av lagen, men endast om det finns många definitioner och de definierade begreppen uppträder flera gånger. Om det finns få begrepp som ska definieras kan de enligt handboken definieras i det sammanhang där de först används.

Frågor om termer diskuterades i gruppen. Exempel 14a och b beskriver diskussioner om termer.

Exempel 14a

”den här termen borde nog omarbetas så att den inte kan tolkas alltför snävt”

Exempel 14b

”det måste finnas en tillräckligt omfattande definition av termen xx”

Diskussionen gällde närmast definitionen av innehållet i befintliga termer. Frågor om själva valet av termer och om termernas språkdräkt diskuterades mycket sällan. Ett undantag var diskussionen om termalternativen *maallikkotarkastaja* ~ *hallinnontarkastaja* ~ *toiminnantarkastaja* ('lekmannagranskare ~ förvaltningsgranskare ~ verksamhetsgranskare'). Dessa alternativa titlar övervägdes för en person som har i uppdrag att granska bostadsaktiebolagets verksamhet. Man ville för lagen hitta den term som bäst beskriver uppgiften. Betydelsens transparens lyftes alltså fram som ett viktigt kriterium.

Granskningen av expertgruppens diskussioner avslöjar en rätt tydlig brist i lagberedningsprocessen: termernas språkliga klarhet uppmärksammas inte särskilt mycket, termerna är ofta inte enhetliga mellan olika lagar och termarbetet är alltför beroende av initiativ från de som leder arbetsgruppen. Lagberedningen inbegriper inte något systematiskt termarbete som följer terminologiska principer, och termer diskuteras inte heller från detta perspektiv i arbetsgruppen. Man försöker inte aktivt eliminera onödiga (juridiska) termer som är okända för läsaren, och termerna diskuteras i allmänhet inte på ett kritiskt sätt (i denna beredning exempelvis termen *förvärv*).

När vänder man sig till språkexperten?

Det är svårt att urskilja i gruppens arbete specifika situationer där språkexperten metodologiskt skulle ha agerat ren observatör. Samtidigt uppstod det situationer där språkexperten rätt tydligt lämnades utanför sakkunnigdiskussionen. Det intressanta är när gruppen i en dylik situation på eget initiativ vände sig till språkexperten, och i vilken typ av frågor. Utifrån observationerna kan man särskilja några klara situationer.

För det första kan talarens affektiva förhållningssätt till temat som diskuteras leda till att talaren vänder sig till språkforskaren. I gruppens arbete förekommer det då konflikter eller åsiktsmotsättningar i en eller annan form. Talaren vädjar till språkexperten för att få stöd för sin åsikt eller för att snabbare driva igenom sin åsikt. En viktig utlösande faktor verkar uttryckligen vara talarens attityd gentemot situationen, snarare än något specifikt språkligt drag i texten.

Exempel 15a

”den är ganska terminologisk den här början på satsen, eller vad säger experten”

Exempel 15b

”kunde nu inte språkexperten också ingripa i den här [termens innehåll]

Exempel 15a beskriver en situation där man diskuterar lagens innehåll. Talaren är förargad över såväl textens form som dess innehåll. Frågan som ställs i det citerade

uttalandet handlar skenbart om terminologi, men i verkligheten är det fråga om att talaren vill ha språkexpertens stöd för att försvara sina ståndpunkter.

Exempel 15b handlar om en situation där en medlem i gruppen har krävt att innehållet i en term ändras, men detta har inte beaktats då texten utarbetats. Talaren är frustrerad eftersom han upprepade gånger har framlagt sitt krav, men texten har inte ändrats. För att driva på sitt ändringskrav vädjar talaren till språkexperten trots att det handlar om en rätt uppenbar fråga om innehåll, som en språklig analys inte har något att säga om.

En annan situation där man vänder sig till språkexperten är då man vill lösa ambivalensproblem. En struktur enkel att observera är samordningen av två NP:n där bara den ena har ett attribut: *med undantag för tvättställ och blandare som den boende har monterat* – 'den boende har monterat både tvättställ och blandare' ~ 'vilka tvättställ som helst och blandare som den boende har monterat'.

Den ambivalens som uppstår vid samordningen är strukturell och kan inte avlägnas utan att texten ändras. Den är emellertid ett tillräckligt iögonfallande problem som man kan be språkexperten ge en korrekt tolkning av. Det är värt att notera att tolkningsproblem på textuell nivå inte just diskuteras med språkexperten.

Kontrolleffekten har setts som ett problem vid öppen observation. Erfarenheterna från denna deltagande observation tyder på att språkexpertens inverkan på den undersökta situationen har varit negligerbar. I en undersökningssituation som denna förekom det alltså ingen kontrolleffekt. Expertgruppens medlemmar kommenterade i första hand den text ordförande hade producerat, och diskussionen om texten innebar inte någon risk att förlora ansiktet inför språkexperten.

3. Responser på språkvårdsförslagen

En av de viktigaste forskningsfrågorna för projektet var när under processen de väsentligaste språkliga avgörandena för texten görs och vilken typ av förändringsförslag från språkvårdarna accepteras i lagberedningen, vilka förkastas. Vi sökte svar på dessa frågor genom att undersöka responserna på våra förslag. Vi antog också att diskussionen om förslagen skulle ge oss information om orsakerna till att de godkännts eller förkastats.

Språkvårdsförslag

Vi läste förslaget till författningstext i egenskap av lingvister och språkvårdare, men samtidigt ur icke-sakkunnigas perspektiv. I den rollen passade vi bra eftersom vi varken är jurister eller känner till lagstiftningen om bostadsaktiebolag. Just precis icke-sakkunskap och medborgarperspektivet har i Tyskland använts som motivering för att redaktionen som granskar lagars begriplighet sköts av Gesellschaft für die deutsche Sprache och inte av staten (Thieme 2008, s. 234).

Vi gjorde inte på förhand upp någon förteckning över sådant vi skulle fästa uppmärksamhet vid utan föreslog i stället förändringar på sådana punkter som vi upplevde som svårlästa eller som vi inte förstod. Vår språkvårdserfarenhet har givetvis lett till att vi uppmärksammat vissa drag i texten, exempelvis tematiska frågor, vänstertyngd och nominalisering. Dessa drag nämns ofta i såväl språk- och textvårdslitteraturen (se t.ex. Koivusalo & Huovinen-Nyberg 1980; *Kieli ja virkakoneisto* 1981; Iisa & Piehl 1992; *Lainlaatijan opas* 1996; Iisa, Kankaanpää & Piehl 1997; Cutts 2000; Langer, Schulz von Thun & Tausch 2002) som undersökningar av författnings- och myndighetsspråk (t.ex. Bhatia 1993; 2004; Charrow & Charrow 1979; Gunnarsson 1982; Heikkinen, Hii-denmaa & Tiililä 2000; Nyström 2001).

Texterna lästes av två forskare. I regel försökte vi ge ett förslag till omformulering av textstycket. Oftast inkluderade vi en kommentar om varför vi föreslog ändringen. Vi kunde också ge flera förslag på punkter där vi inte förstod texten och som vi inte heller kunde reda ut utifrån lagmotiveringarna. På det sättet fick lagberedarna information om att texten kan förstås på flera sätt. På liknande sätt har man gjort på den ovannämnda redaktionen i Tyskland. En stor skillnad jämfört med vårt projekt är att arbetet i Tyskland utförs i justitieministeriets lokaler. Det innebär att redaktörerna kan redigera lagtexten i diskussion med beredarna, vilket har ansetts viktigt för att arbetet ska lyckas. Vi fick bara enskilda möjligheter att diskutera med beredningsgruppen. Tvärtemot våra förväntningar korresponderade beredningsgruppen inte heller internt per e-post om lagförslaget.

Respons på förslagen

Responsen på förslagen kan beskrivas som ett kontinuum där den ena ytterligheten representeras av de förslag som accepterades som sådana, den andra av de förslag som inte beaktades alls. Mellan dessa ytterligheter ligger de fall där lagberedarna gjorde ändringar i texten utifrån vårt förslag, med förslaget som källa till den nya texten. Här ligger också de fall där samma innehåll har omformulerats från den tidigare versionen, men på ett annat sätt än i vårt förslag. En del förslag blev också onödiga eftersom de stycken de berörde ströks ut lagtexten.

Vi har räknat ut resultat för de sex första kapitlen i lagen, som också berör de vanliga delägare mest. Vi gjorde 236 ändringsförslag i dem. 92 godkändes som sådana (39 %), texten omformulerades eller ändrades på annat sätt utifrån 47 förslag (20 %) och 80 förslag förkastades eller textstycket ströks helt (34 %). Totalt 59 % av våra förslag ledde alltså till ändringar i texten. 17 förslag blev onödiga, eftersom innehållet blev förändrat.

Ett exempel på ett omformulerat förslag är rubriken för 2 kap. 4 § i arbetsgruppens lagförslag *Sallitut vaihdannanrajoituslausekkeet* (*Tillåtna klausuler som begränsar om-*

sättningen). Vi föreslog rubriken *Oikeus rajoittaa osakkeiden luovuttamista tai hankkimista* ('rätt att begränsa avyttring och förvärv av aktier') som till sitt uttryckssätt ligger närmare allmänspråket. Beredarna ändrade rubriken till *Oikeus rajoittaa osakkeiden siirtämistä* (*Rätt att begränsa överföringen av en aktie*). Vi hade i ett annat sammanhang föreslagit att den juridiska termen *saanto* (*förvärv*) skulle ersättas med ett mer känt uttryck, och en av de formuleringar som föreslogs var *osakkeiden omistusoikeus siirtyy* (äganderätten till aktierna övergår).

Vi utredde också vilka typer av förslag som godkändes, vilka som förkastades. För det ändamålet var det nödvändigt att klassificera förslagen. Språkvårdens metoder och forskningen i lag- och myndighetsspråk har påverkat klassificeringen, liksom också våra förslag. Vi föreslog ändringar av följande typer:

1. tematiska frågor utöver en sats (t.ex. bisatsens position i meningen)
2. ordföljd (tema i satsen, neutral ordföljd)
3. nominaliseringar (t.ex. participattribut, verbalsubstantiv) ändrade till bisatser eller meningar
4. uppdelning av långa meningar
5. tillägg eller strykning av konnektiver
6. förändringar i modalitet (t.ex. ändra indikativ till fraser med modala hjälpverb som anger tvång)
7. placeringen av information (i paragrafen, i kapitlet)
8. strykning av upprepningar och onödigt information
9. allmänspråkligare och konkretare uttryck (t.ex. ersätta lagtermer eller fraser som *vinna laga kraft* med allmänspråkliga uttryck)
10. klarare definitioner
11. perspektiv (t.ex. ändra negativa uttryck till positiva)
12. mera förklarande information (t.ex. förklaringar till hänvisningarnas innehåll)
13. andra frågor (t.ex. föreslå könsneutrala uttryck, ändra generisk singularis till pluralis).

Den största gruppen förslag var sådana där vi strävade efter att göra ett uttryck mer allmänspråkligt och konkret (59 förslag). Exemplet ovan är ett sådant. Vi ingrep också rätt ofta i ordföljden (17) och tematiska frågor (11). Våra uträkningar visar att lagberedarna oftast godkände förslag att bryta upp nominaliseringar (23 förslag som sådana / 9 omformulerade / 4 förkastade). Beredarna fann också tematiska förändringar i satsledens ordningsföljd fullt möjliga i lagtexten (7 godkända som sådana / 1 omformulerad / 3 förkastade). Förslag i syfte att göra uttryck allmänspråkligare eller konkretare godkändes inte lika ofta (19 godkända / 16 omformulerade / 24 förkastade). Av för-

slagen som gällde ordföljden godkändes hälften, och allra minst godtagbara föreföll förslagen om att utöka den förklarande informationen (7 godkända / 2 omformulerade / 17 förkastade).

Utvärdering av resultaten

Vi kan konstatera att våra ändringsförslag togs emot rätt väl: mer än hälften av våra kommentarer till de sex första kapitlen ledde till ändringar i texten. Vidare observerade vi att det var möjligt att göra många ändringar i texten ännu under den andra fasen av beredningen, efter remissbehandlingen. I slutet av denna fas gjordes emellertid endast få ändringar.

Utifrån resultaten kan man också dra slutledningar om vilka typer av språkliga ändringar lagtext som genre tål. Nominaliseringar och framförställda bisatser har exempelvis ansetts vara typiska drag för författningsspråket (se t.ex. Nordman, Lieselott 2009, s. 206; Nordman, Marianne 1992, s. 88), men dem var beredarna redo att ändra. Det kan ha betydelse att språkvården redan i fyrtio år har rekommenderat just denna typ av ändringar i författnings- och myndighetsspråket. Ändringar i ordval var däremot mindre acceptabla, även om man länge har fäst uppmärksamhet även vid ett lättbegripligt ordval. Beredarna kunde ändå enligt våra förslag byta ut en del mycket etablerade termer mot allmänspråkliga uttryck. Däremot föreföll det omöjligt att utöka den förklarande informationen exempelvis i paragrafhänvisningarna eller att ersätta hänvisningar med text som förklarar deras innehåll. I diskussioner med jurister i andra sammanhang har det kommit fram att de uppfattar sådana förslag som ingrepp i innehållet. Beredarna och språkvårdarna kan alltså ha olika uppfattning om vad som hör till den språkliga nivån i en författning. (Piehl 2010.)

4. Avslutningsvis: Om forskarens och språkvårdarens roller och om undersökningens uppbyggnad

Det finns skäl att till slut dryfta vilken effekt det hade att vi deltog i projektet i två roller, som forskare och språkvårdare. Hade lagberedarna förhållit sig till oss på annat sätt om vi endast hade undersökt deras mötesdiskussioner och texter? Hade vi själva gjort eller sett saker på annat sätt om vi hade undersökt någon annans språkvårdsförslag, eller hade någon annan nått andra resultat genom att undersöka våra förslag? Vi har kommit till att dubbelrollen åtminstone inte hade någon väsentlig effekt.

Samma uppställning med två roller föreligger i Marja-Liisa Kuronens undersökning av försäkringstexter, i vars omarbetning hon själv har deltagit. Tack vare sitt deltagande hade hon tillgång till alla versioner som förekommit under arbetet, inklusive kommentarer och anteckningar. Denna dubbla roll där forskaren har en relation till

sitt forskningsmaterial i egenskap av språkexpert som har deltagit i produktionen av materialet har också kommenterats av Kuronen själv. (Kuronen 2004, s. 64–66.)

Mest påverkade vår dubbelroll undersökningen av responsen på språkvårdsförslagen och den deltagande observationen på mötena. Lagberedarna hade troligtvis sett oss som ”språkmänniskor”, även om vi inte hade fungerat som språkvårdare i projektet. Språkvården var emellertid en förutsättning för att vi skulle få möjlighet att genomföra forskningsarbetet, och vi upplevdes som nyttiga, så denna roll påverkade säkert atmosfären positivt och gjorde den åtminstone inte stelare.

Troligtvis invercade vår språkvårdarroll inte heller på hur vi undersökte responsen på språkvårdsförslagen. Vad som godkännts och vad som förkastats kunde konstateras genom att jämföra texterna. Förslagen klassificerades ur en språkvårdares perspektiv, men motsvarande klassificeringar förekommer i forskningen kring författningsspråk och i språkvårdslitteraturen, så troligtvis hade andra forskares klassificering varit liknande.

Projektet var ett pilotprojekt där vi ville prova och utvärdera olika forskningsmetoder. Med facit på hand kunde vi mer systematiskt ha planerat när vi använde de olika metoderna, för att bättre kunna utnyttja de erhållna resultaten i tillämpningen av de andra metoderna. En analys av protokollen hade exempelvis inför observationen av mötena kunnat ge information om vad som var särskilt viktigt att observera i diskussionen. Detta är visserligen efterklokhet. Vi levde med i författningsprojektets takt och kunde inte påverka dess gång. Då man undersöker en pågående process måste forskningsplanen ha flexibla tidtabeller.

Vi kan emellertid konstatera att frågeställningarna i forskningen kring institutionella texttyper blir allt mångsidigare och att det inom ett och samma projekt behövs många metoder för att lösa forskningsproblemen. För att resultaten de olika metoderna ger ska kunna utnyttjas redan under undersökningens gång är det förnuftigt att dryfta vilken inverkan delunderökningar och olika metoder har på varandra och att sätta upp tidtabeller, även om man i praktiken blir tvungen att ändra dem senare.

Litteratur

- Bhatia, Vijay K., 1993: *Analysing Genre. Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
- Bhatia, Vijay K., 2004: *Worlds of written discourse. A genre-based view*. London & New York: Continuum.
- Charrow, Robert P. & Veda R. Charrow, 1979: Making legal language understandable. A psycholinguistic study of jury instructions. *Columbia law review* 79:7, s. 1306–1374.
- Cutts, Martin, 2000: *Lucid Law*. Tillgänglig [27.6.2012]
<http://clearest.co.uk/pages/publications/books/lucidlaw>
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1982: *Lagtextens begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: LiberFörlag.
- Halliday, M.A.K., 1994: *An introduction to functional grammar*. 2nd edition. London: Arnold.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Iisa, Katariina, Salli Kankaanpää & Aino Piehl, 1997: *Tekstintekijän käsikirja*. Espoo: Yrityskirjat.
- Iisa, Katariina & Aino Piehl, 1992: *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Helsinki: Edita.
- Kankaanpää, Salli, 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Helsinki: SKS.
- Kankaanpää, Salli, 2009: Kielestä puhuminen lain valmisteluvaiheen pöytäkirjoissa. I: Mona Enell-Nilsson & Niina Nissilä (red.): *Språk och makt*. VAKKI Symposium XXIX. Vasa universitet 13.–14.2.2009, s. 181–192. Vasa: Vasa universitet. Tillgänglig [15.6.2012]: http://www.vakki.net/publications/2009/VAKKI2009_Kankaanpaa.pdf.
- Kankaanpää, Salli, Aino Piehl & Matti Räsänen, 2012: Kuinka tutkia lakitekstin syntyä ja tekstilajin rajoja? Tekstianalyysia, muutosehdotuksia ja osallistuvaa havainnointia. I: Heikkinen, Vesa, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (red.): *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskus. Tillgänglig [31.10.2012]: <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf>
- Kieli ja virkakoneisto*, 1981: *Kieli ja virkakoneisto. Virkakielikomitean mietintö*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kivivuori, Antti, 1980: Mitä hyvältä lakitekstillä vaaditaan? *Kielikello* 2/1980, s. 9–17.
- Koivusalo, Esko & Liisa Huovinen-Nyberg, 1980: *Selkeä virkakieli*. Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Kuronen, Marja-Liisa, 2004: *Vakuutusehtotekstin uudistamisprosessi. Matkalla alamaisesta asiakkaaksi*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Lainlaatijan opas*, 1996: *Lainlaatijan opas*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Langer, Ingehard, Friedemann Schulz von Thun & Reinhard Tausch, 2002: *Sich verständlich zu ausdrücken*. München: Ernst Reinhardt.
- Mayring, Philipp, 2000: Qualitative Content Analysis. *Qualitative Social Research* 1 (2). Tillgänglig [12.2.2010]: www.qualitative-research.net/fqs.

- Mayring, Philipp, 2004: *Qualitative Content Analysis*. I: Uwe Flick, Ernst von Kardoff & Ines Steinke (red.): *A Companion to Qualitative Research*, s. 266–269. London: Sage.
- Niemivuo, Matti, 2008: *Lain kirjain. Lakitekniikka ja lakikieli*. Helsinki: Edita.
- Nordman, Lieselott, 2009: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Helsinki: Nordica.
- Nordman, Marianne, 1992: *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Nyström, Catharina, 2001: *På väg mot ett bättre myndighetsspråk*. Stockholm: Statskontoret.
- Piehl, Aino, 2000: Finska EU-tjänstemäns syn på EU-texter. I: Birgitta Lindgren (red.): *Bättre språk i EU*. Rapport från en konferens den 29 november – 1 december 1998 i Bryssel, s. 21–29. Nordiska språkrådet.
- Piehl, Aino, 2006: Jos laki on direktiivin lapsi, millaiseksi haluamme sen kasvavan? I: Aino Piehl & Inkaliisa Vihonen (red.): *Vuosikymmen EU-suomea*, s. 55–74. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Tillgänglig [12.2.2010]: http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk21/Vuosikymmen_EU-suomea.pdf.
- Piehl, Aino, 2010: Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. I: Heikki E.S. Mattila, Aino Piehl, Sari Pajula (red.): *Oikeuskieli ja säädöstieto = Rättsspråk och Författningsinformation. Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta = Den finskspråkiga lagboken 250 år*, s. 147–180. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Thieme, Stephanie, 2008: Bürgernahe Rechts- und Verwaltungssprache. I: Karin M. Eichhoff-Cyrus & Gerd Antos (red.): *Verständlichkeit als Bürgerrecht? Die Rechts- und Verwaltungssprache in der öffentlichen Diskussion*, s. 230–243. Mannheim, Leipzig, Wien & Zagreb: Dudenverlag.
- Viertö, Annastiina, 2004: Saanko eläkettä? *Kielikello* 1/2004, s. 32–34.

Översättning: Mats Forsskåhl

